

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ

TRI THỨC CHĂM SÓC SỨC KHỎE SẢN PHỤ CỦA NGƯỜI TÀY
Ở XÃ VINH QUANG, HUYỆN CHIÊM HÓA, TỈNH TUYÊN QUANG

KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN VĂN HOÁ
CHUYÊN NGÀNH VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ
MÃ SỐ: 608

Sinh viên thực hiện : HÀ THỊ HIỀN, VHDT 15B

Giảng viên hướng dẫn : THS. VŨ THỊ UYÊN

HÀ NỘI, 05-2013

LỜI CẢM ƠN

Để thực hiện và hoàn thành bài viết của mình, em đã nhận được sự giúp đỡ nhiệt tình của các thầy cô trong khoa văn hóa dân tộc. Nhân đây, em xin chân thành cảm ơn quý thầy cô.

Đặc biệt em xin chân thành cảm ơn Thạc sĩ Vũ Thị Uyên đã trực tiếp hướng dẫn chu đáo và chỉ bảo tận tình để em hoàn thành tốt đề tài nghiên cứu này.

Em cũng xin chân thành cảm ơn UBND xã Vinh Quang đã tạo mọi điều kiện thuận lợi và cung cấp tài liệu cho em. Đồng thời em cũng xin cảm ơn các bà, các bác, các cô, các chị trên địa bàn xã đã giúp em trong quá trình khảo sát thực tế và cung cấp những kinh nghiệm quý báu để em hoàn thành khóa luận.

Dù đã cố gắng nhưng do trình độ và khả năng còn hạn chế nên trong bài viết còn nhiều thiếu sót. Em rất mong nhận được sự góp ý của quý thầy cô để bài viết của em được hoàn thiện hơn.

Em xin chân thành cảm ơn !

Sinh viên

Hà Thị Hiền

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	5
2. Lịch sử nghiên cứu.....	6
3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu.....	8
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	9
5. Phương pháp nghiên cứu.....	10
6. Đóng góp của khóa luận.....	11
7. Nội dung và bố cục của khóa luận	11
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI TÀY Ở XÃ VINH QUANG.....	12
1.1. Đặc điểm tự nhiên, xã hội địa bàn cư trú	12
1.1.1. Đặc điểm tự nhiên	12
1.1.2. Đặc điểm xã hội	14
1.2. Khái quát về người Tày ở xã Vinh Quang.....	15
1.2.1. Lịch sử tộc người và quá trình chuyển cư	15
1.2.2. Dân số và phân bố dân cư	16
1.2.3. Đặc điểm kinh tế xã hội	17
1.2.4. Đặc điểm về văn hóa	20
Tiểu kết chương 1.....	26
Chương 2: TRI THỨC CHĂM SÓC SỨC KHỎE SẢN PHỤ CỦA NGƯỜI TÀY Ở XÃ VINH QUANG TRONG XÃ HỘI TRUYỀN THỐNG.....	27
2.1. Quan niệm về sinh đẻ và một số khái niệm liên quan	27
2.1.1. Một số khái niệm liên quan.....	27
2.1.2. Quan niệm về sinh đẻ.....	29
2.1.3. Quan niệm về chăm sóc sức khỏe sản phụ	30
2.2. Tri thức chăm sóc sức khỏe khi mang thai.....	31
2.2.1. Chế độ ăn uống, làm việc, nghỉ ngơi để dưỡng thai	31
2.2.2. Tri thức phòng chống bệnh tật	33
2.2.3 Một số kiêng kỵ và nghi lễ đối với phụ nữ mang thai	35
2.3. Tri thức chăm sóc sức khỏe khi sinh con.....	37
2.3.1. Tập tục liên quan đến sinh đẻ	37

2.3.2. Phòng chống các tai biến khi sinh	40
2.3.3. Những nghi lễ và kiêng kỵ khi sinh con	40
2.4. Tri thức chăm sóc sức khỏe sau khi sinh con	41
2.4.1. Chế độ ăn uống, nghỉ ngơi, làm việc cho sản phụ	41
2.4.2. Tri thức phòng chống bệnh tật	45
2.4.3. Các nghi lễ, kiêng kỵ liên quan.....	48
2.5. Vai trò của tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ trong xã hội truyền thống người Tày	52
Tiểu kết chương 2.....	54
Chương 3: TRI THỨC CHĂM SÓC SỨC KHỎE SẢN PHỤ CỦA NGƯỜI TÀY Ở XÃ VINH QUANG HIỆN NAY	56
3.1. Biến đổi của tập quán chăm sóc sức khỏe sản phụ hiện nay	56
3.1.1. Những thay đổi về quan niệm nhận thức	56
3.1.2. Những thay đổi về chăm sóc sức khỏe sản phụ	58
3.2. Nguyên nhân biến đổi	62
3.2.1. Kinh tế phát triển.....	62
3.2.2. Chính sách của Đảng và Nhà nước	63
3.2.3. Dân trí và trình độ học vấn ngày một nâng cao	65
3.2.4. Mạng lưới y tế công ngày càng được nâng cao	65
3.3. Các giá trị của tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ	66
3.3.1. Hệ thống tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sản phụ.....	66
3.3.2. Tính cộng đồng trong bảo vệ và phát triển nòi giống.....	67
3.3.3. Góp phần khẳng định bản sắc văn hóa	68
3.4. Một số khuyến nghị và giải pháp nhằm bảo tồn và phát huy tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang.....	69
3.4.1. Một số khuyến nghị	69
3.4.2. Một số giải pháp.....	71
Tiểu kết chương 3.....	74
KẾT LUẬN	75
TÀI LIỆU THAM KHẢO	78
PHỤ LỤC	80

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Trải qua hàng ngàn năm lao động, người dân tự tổng kết từ thực tiễn, rút ra những tri thức quan trọng trên nhiều mặt của cuộc sống góp phần tạo nên một kho tàng tri thức dân gian phong phú và đa dạng. Tri thức dân gian là một thành tố quan trọng trong hệ thống tổng thể của văn hóa tộc người. Thiếu vắng thành tố này sẽ gây khó khăn lớn cho việc tìm hiểu cặn kẽ bản sắc văn hóa của các dân tộc. Nó chẳng những khẳng định mà còn là nhân tố quan trọng góp phần bảo tồn, phát huy các giá trị văn hóa tộc người. Nghiên cứu văn hóa tộc người không thể không tìm hiểu tri thức dân gian. Trong kho tàng tri thức dân gian phong phú và đa dạng của dân tộc có sự đóng góp của nền tri thức dân gian của đồng bào người Tày.

Người Tày ở Việt Nam nói chung và người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang nói riêng có nhiều kinh nghiệm trong mọi lĩnh vực của đời sống xã hội như trong lao động sản xuất, nuôi dạy con trẻ, tổ chức cộng đồng, chăm sóc sức khỏe nói chung,...và đặc biệt là kinh nghiệm trong chăm sóc sức khỏe cho sản phụ. Những kinh nghiệm này chứa đựng trong đó những giá trị sâu sắc và có vai trò đặc biệt quan trọng trong cuộc sống của đồng bào nơi đây.

Tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày gồm tri thức về những bài thuốc, các món ăn mà người thân trong gia đình chế biến, những quy tắc kiêng kị, những nghi lễ trong sinh hoạt cho người phụ nữ trong giai đoạn mang thai và sau khi sinh đã được đúc kết, trao truyền cho nhiều thế hệ. Nguồn tri thức dân gian phong phú và giàu có này phản ánh nhận thức thấu đáo của đồng bào về vấn đề chăm sóc sức khỏe sinh sản nói chung và sức khỏe sản phụ nói riêng cũng như sự quan tâm và đề cao vai trò của phụ nữ.

Ngày nay trong xã hội hiện đại, khoa học kỹ thuật tiên tiến đang là động lực quan trọng trong sự nghiệp tăng trưởng kinh tế, ổn định trật tự xã hội, giữ gìn môi trường nhưng nó cũng tạo ra thách thức trong việc bảo tồn nền văn hóa truyền thống, đặc biệt là nguồn tri thức dân gian là một mảng quan trọng trong tri thức tộc người.

Chính vì vậy, em chọn đề tài: “ Tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang” làm đề tài khóa luận của mình. Với mong muốn tìm thêm nét đẹp truyền thống trong văn hóa dân gian của người Tày, tìm hiểu những nghi lễ, kiêng kị và nhất là những bài thuốc dân gian liên quan đến sinh đẻ của người Tày nơi đây, đồng thời tìm cách phát triển nó để phục vụ đời sống hiện nay. Chọn đề tài này em muốn được góp phần khiêm tốn của mình vào việc nghiên cứu, tìm hiểu văn hóa của người Tày nói chung và người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang nói riêng.

2. Lịch sử nghiên cứu

Trên cả nước đã có nhiều tác phẩm, nhiều công trình nghiên cứu về văn hóa của đồng bào người Tày ở Việt Nam. Các nghiên cứu Dân tộc học, nhân học về người Tày và văn hóa truyền thống của đồng bào Tày tương đối phong phú. Các tài liệu nghiên cứu về rất nhiều vấn đề: trang phục, nhà ở, nghệ thuật dân gian,... Trong các công trình đó có thể kể đến như:

Sơ lược giới thiệu các nhóm dân tộc Tày, Nùng, Thái ở Việt Nam của đồng tác giả Lã Văn Lô và Đặng Nghiêm Vạn(NXB Khoa học xã hội, năm 1968) tác phẩm này đã giới thiệu nguồn gốc lịch sử, truyền thống đấu tranh, sinh hoạt vật chất, tinh thần, văn hóa, xã hội, nghệ thuật Tày, Nùng, Thái nói chung.

Cuốn *Văn hóa Tày – Nùng* của đồng tác giả Hà Văn Thư và Lã Văn Lô (NXB Văn hóa dân tộc, năm 1984) đã trình bày những nét khái quát về xã

hội, văn hóa truyền thống của người Tày và Nùng đặc biệt là sự đổi mới sau cách mạng tháng Tám.

Cuốn *Các dân tộc Tày – Nùng ở Việt Nam* (NXB Viện khoa học xã hội Việt Nam, 1992). Cuốn sách là bức tranh khá đầy đủ về văn hóa của người Tày, Nùng ở mọi nơi trên đất nước ta từ kinh tế, văn hóa, phong tục tập quán, ngôn ngữ, chữ viết đến văn học nghệ thuật dân gian.

Tiếp theo là cuốn *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)* (Viện Dân tộc học, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội, 1997). *Cuốn phong tục tập quán dân tộc Tày ở Việt Bắc* của tác giả Hoàng Quyết (NXB khoa học xã hội, Hà Nội); *Văn hóa dân gian Tày, Nùng ở Việt Nam* (Hà Đình Thành, 2010); *văn hóa truyền thống các dân tộc Tày, Dao, Sán Dìu ở Tuyên Quang* (Ninh Văn Độ, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 2003); *Sức khỏe sinh sản (Vương Tiên Hòa, NXB Y học, Hà Nội); Chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em theo y học cổ truyền* (Lê Trần Đức, NXB Y học, 1995),...

Những tác phẩm trên cũng ít nhiều đã đề cập tới các vấn đề nêu trên chẳng hạn như *Cuốn phong tục tập quán dân tộc Tày ở Việt Bắc* của tác giả Hoàng Quyết (NXB khoa học xã hội, Hà Nội) có 4 trang nói đến các kiêng kỵ và tín ngưỡng trong việc sinh đẻ; cuốn *văn hóa truyền thống các dân tộc Tày, Dao, Sán Dìu ở Tuyên Quang* (Ninh Văn Độ, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 2003) cũng chỉ khái quát về quan niệm, tập tục sinh đẻ của người Tày nhưng lại chưa đi sâu nghiên cứu về cách chăm sóc sức khỏe cho sản phụ từ khi mang thai cũng như khi sinh con như: ăn, uống, các bài thuốc,...

Hiện nay trên địa bàn xã, việc tìm hiểu về tri thức chăm sóc sức khỏe cho sản phụ cũng được chú ý. Tuy nhiên, chủ yếu chỉ chú ý đến mặt y học nhiều hơn là những phong tục tập quán, những nghi lễ kiêng kỵ liên quan đến việc sinh đẻ. Và cũng chưa có bài viết nào nghiên cứu cụ thể đến tri thức

chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang.

Như vậy trong hầu hết các tác phẩm, các công trình nghiên cứu về người Tày ở Việt Nam chưa có tài liệu nào nghiên cứu riêng về người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang. Các tác phẩm cũng chỉ đề cập một cách khái quát về văn hóa, phong tục tập quán, tri thức dân gian và chưa có tác phẩm nào đề cập một cách cụ thể, chi tiết về tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày nói chung và người Tày ở xã Vinh Quang nói riêng.

3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục đích

Thông qua việc nghiên cứu tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang nhằm khẳng định những giá trị trong tri thức y học dân gian của cộng đồng này. Tìm kiếm định hướng, giải pháp thích hợp cho việc bảo tồn và phát huy những giá trị trong tri thức y học dân gian của Tày trong bối cảnh hiện nay ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang.

3.2. Nhiệm vụ

- Tìm hiểu những nét khái quát về môi trường tự nhiên và xã hội của xã Vinh Quang .

- Tìm hiểu tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang.

- Tìm hiểu những biến đổi trong tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ hiện nay của người Tày của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang.

- Đưa ra những giải pháp bảo tồn và phát huy những giá trị của tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang (Chiêm Hóa, Tuyên Quang).

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

4.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu chính của khóa luận là tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang với những tri thức cụ thể về ăn uống, làm việc nghỉ ngơi, tri thức phòng chống bệnh tật, các kiêng kị và nghi lễ liên quan đến việc chăm sóc sức khỏe sản phụ,...và chỉ nghiên cứu những tri thức này trong quá trình chăm sóc sản phụ từ khi mang thai đến khi sinh con được một tháng. Ngoài ra để làm rõ đối tượng nghiên cứu chính thì đặc điểm tự nhiên, xã hội, mạng lưới y tế địa phương, đặc trưng văn hóa của người Tày cũng là những đối tượng không chính thức của đề tài.

4.2. Phạm vi nghiên cứu

- Phạm vi không gian: Đề tài tập trung nghiên cứu ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang với 7/16 thôn, đó là các thôn: Soi Đứng, An Ninh, Ngọc Lâu, Bình Thê, Vĩnh Tường, Tông Trang, Vĩnh Bảo. Chọn nghiên cứu những thôn này bởi vì người Tày sinh sống chủ yếu ở đây, những thôn khác cũng có người Tày sinh sống nhưng chiếm số lượng ít.

- Phạm vi thời gian: Khóa luận nghiên cứu theo hai mốc thời gian chính: trước và sau Đổi mới (năm 1986 đến nay). Khi nghiên cứu theo phạm vi thời gian này có thể thấy rõ hơn các giá trị của tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang, đồng thời thấy được sự biến đổi của nó hiện nay bởi sau đổi mới năm 1986 đời sống của nhân dân ngày càng được nâng cao, đặc biệt là vấn đề chăm sóc sức

khỏe với sự phát triển của mạng lưới y tế công. Điều này cũng ít nhiều ảnh hưởng đến quan niệm nhận thức cũng như tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày nơi đây.

5. Phương pháp nghiên cứu

Khóa luận sử dụng phương pháp duy vật biện chứng và duy vật lịch sử. Phương pháp duy vật biện chứng có nghĩa là nghiên cứu các sự vật hiện tượng trong tổng hòa mối quan hệ tác động qua lại lẫn nhau. Đó là coi tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của cộng đồng người Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa và sự biến đổi của nó là hệ quả tất yếu của sự vận động, tương tác giữa con người với môi trường tự nhiên và môi trường xã hội nơi họ sinh sống. Phải nghiên cứu vấn đề có tính lôgic, chẳng hạn như tri thức chăm sóc sức khỏe cho sản phụ liên quan đến đời sống tín ngưỡng của họ (tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên,...) liên quan đến kinh nghiệm trong đời sống của họ. Nói cách khác khi nghiên cứu về tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của cộng đồng người Tày ta có thể thấy được đời sống tín ngưỡng, trình độ nhận thức của họ. Phương pháp duy vật lịch sử có nghĩa là nghiên cứu sự vật hiện tượng theo chiều dài lịch sử. Trong đề tài này là việc nghiên cứu tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày từ trong xã hội truyền thống đến nay, những vấn đề này luôn luôn vận động và biến đổi vì thế phải nghiên cứu về người Tày trong sự vận động và phát triển của họ điều này có nghĩa là mỗi chế độ xã hội nó lại có những tác động khác nhau đến tri thức dân gian của cộng đồng người Tày nơi đây.

Điền dã dân tộc học là phương pháp tiếp cận chủ đạo của khóa luận. Các kĩ thuật chủ yếu bao gồm quan sát, phỏng vấn- hỏi chuyện, ghi chép, chụp ảnh,... được sử dụng trong quá trình điều tra nghiên cứu.

Để xử lí các tài liệu thực địa tôi sử dụng phương pháp thống kê, so sánh,...

Để bổ sung tư liệu cho khóa luận, việc nghiên cứu các công trình đã công bố, các tài liệu, báo cáo của trạm y tế xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang cũng được chú trọng.

6. Đóng góp của khóa luận

Kết quả nghiên cứu của khóa luận này sẽ bổ sung thêm nguồn tư liệu cho địa phương, những người nghiên cứu văn hóa tìm hiểu về người Tày hoặc về tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày. Đề tài cũng giúp người đọc hiểu rõ hơn về văn hóa Tày ở xã Vinh Quang, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang, đồng thời góp phần làm rõ vai trò và giá trị của tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ trong đời sống của đồng bào Tày nơi đây. Đề xuất một số giải pháp cụ thể nhằm giúp người Tày ở xã Vinh Quang bảo tồn và phát huy những giá trị tốt đẹp này.

Kết quả nghiên cứu của khóa luận sẽ là tài liệu tham khảo cho các cơ quan, cá nhân đang công tác ở mạng lưới y tế cơ sở, các cơ quan bảo vệ bà mẹ trẻ em ở địa phương,...

7. Nội dung và bố cục của khóa luận

Ngoài phần **Mở đầu**, **Kết luận và phụ lục**, nội dung chính của khóa luận được trình bày trong ba chương chính:

Chương 1: Khái quát về người Tày ở xã Vinh Quang

Chương 2: Tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang trong xã hội truyền thống

Chương 3: Tri thức chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Tày ở xã Vinh Quang hiện nay

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Thúy Bình (1994), *hôn nhân và gia đình Tày – Nùng – Thái ở Việt Nam*, Nxb Khoa Học xã hội, Hà Nội.
2. Trần Bình (2008), *Dân tộc học đại cương*, Hà Nội.
3. Dương Văn Cầu (2001), *Những bài thuốc nam dân gian đơn giản, dễ tìm, khỏi bệnh*, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
4. Ma Ngọc Dung (2007), *Văn hóa ẩm thực của người Tày ở Việt Nam*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
5. Bế Viết đăng và các tác giả (1992), *Các dân tộc Tày- Nùng ở Việt Nam*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
6. Bế Viết Đăng và các tác giả (1996), *Các dân tộc thiểu số trong sự phát triển kinh tế - xã hội ở miền núi*, NXB Chính trị Quốc gia- NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
7. Lê Trần Đức (1995), *Chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em theo y học cổ truyền*, NXB Y học, Hà Nội.
8. Ninh Văn Độ (2003), *Văn hóa truyền thống các dân tộc Tày, Dao, Sán Dìu ở Tuyên Quang*, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
9. Vương Tiến Hòa, *Sức khỏe sinh sản*, Nhà xuất bản Y học, Hà Nội.
10. Nguyễn Văn Huy và các tác giả (1997), *Bức tranh văn hóa các dân tộc Việt Nam*, NXB Giáo dục, Hà Nội.
11. Hoàng Huy Quyết, Tuấn Dũng (1994), *Phong tục tập quán dân tộc Tày ở Việt Bắc*, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
12. Hà Đình Thành (2010), *Văn hóa dân gian Tày, Nùng ở Việt Nam*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội.

13. Hà Văn Thư, Lã Văn Lô, *Văn hóa Tày Nùng*, NXB Văn hóa, Hà Nội.
14. Hoàng Hoa Toàn- Đàm Thị Uyên (1998), *Nguồn gốc lịch sử các dân tộc Tày Nùng ở Việt Nam*, Tạp chí Dân tộc học (số 2).
15. UBND xã Vinh Quang (T10/ 2010), *Báo cáo thành tích về thực hiện chương trình 135 xã Vinh Quang 5 năm (từ 2006- 2010)*.
16. UBND xã Vinh Quang (T5/2012) , *Báo cáo quy hoạch sử dụng đất đai xã Vinh Quang (thời kì 2010- 2012)*.
17. Vũ Thị Uyên (2012), *Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sản phụ của người Dao ở huyện Ba Vì, thành phố Hà Nội*, Luận văn thạc sĩ văn hóa học.
18. Viện Dân tộc học (1992), *Các dân tộc Tày – Nùng ở Việt Nam*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.
19. Viện Dân tộc học (1978), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.